

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)

Освітній рівень

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЕМПАТІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Назва теми

Галузь знань - 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

Спеціальність - 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Шифр _____

номер ІНП

Виконала: студентка 2 курсу, група ППмз – 22-1 _____

Підпис

Ірина КОЛОМІЙЧУК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник кандидат педагогічних наук, доцент _____

Підпис

Дмитро БІДЮК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки

доктор психологічних наук, професор

Підпис

Таїсія КОМАР

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

_____ 2023 р.

Хмельницький, 2023

АНОТАЦІЯ

Тема кваліфікаційної роботи «Психологічні умови розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти».

Здобувач Ірина КОЛОМІЙЧУК

Керівник Дмитро БІДЮК

Кваліфікаційна робота включає 69 сторінок, 9 рисунків, перелік джерел посилання складає 65 найменувань.

Ключові слова: «емпатія», «емпатійність», «емпатійні здібності», «емпатійний потенціал», «емпатійна компетентність», «емпатійна культура», «структура емпатійної культури», «арт-технологія».

Об'єкт дослідження: розвиток емпатійної культури викладачів вищої освіти.

Предмет дослідження: психологічні умови розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти.

За результатами дослідження: здійснено теоретичне дослідження стану проблеми розвитку емпатійності у психологічній літературі; розкрито сутність та зміст емпатійної культури викладачів вищої освіти як психологічного феномену; визначено психологічні умови, структуру та показники розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти; здійснено експериментальне дослідження психологічних умов розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти; обґрунтувати арт-технологію розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти.

Одержані результати можуть бути використані як практичний супровід у професійній підготовці психологів та педагогів.

Дипломник _____ Ірина КОЛОМІЙЧУК

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕМПАТІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	9
1.1 Стан проблеми розвитку емпатійності у психологічній літературі.....	9
1.2 Сутність та зміст емпатійної культури викладачів вищої освіти.....	15
1.3 Психологічні умови розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти.....	20
Висновки до розділу.....	27
РОЗДІЛ 2 ЕМПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ЕМПАТІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	28
2.1 Структура та показники розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти	28
2.2 Програма дослідження психологічних умов розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти.....	36
2.3 Арт-технологія розвитку емпатійного потенціалу викладачів вищої освіти.....	50
Висновки до розділу.....	59
ВИСНОВКИ.....	60
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ.....	62

ВСТУП

Актуальні реалії соціально-економічних змін, що відбуваються у нашій країні, вплинули на підвищення професійних вимог до викладачів вищої освіти. Сучасним викладачам недостатньо володіти певними професійними компетенціями, їм необхідно володіти й спеціальними соціально-психологічними компетенціями. Вищій школі у даний момент потрібен викладач з високим рівнем емпатійної культури, що проявляється толерантністю, гуманізмом, чуйністю, уважністю у взаємовідносинах із суб'єктами освітнього процесу.

У зв'язку з цим загострюється проблема вивчення такої інтегральної якості як емпатія, що є складовою емпатійної культури особистості. Саме розвинена емпатійна культура забезпечить ефективне педагогічне спілкування та оптимальний вплив на творчий розвиток суб'єктів освітнього процесу. Проте, як свідчить практика, рівень сформованості емпатійної культури викладачів вищої школи є недостатнім, що значною мірою виникає через недостатність теоретичної розробленості означеної проблеми та потребує уточнення відповідних дефініцій щодо її сутності та змісту.

Актуальність теми дослідження зумовлена проблемами розвитку емпатійності як важливого компоненту емпатійної культури викладачів вищої освіти, що значною мірою впливає на складники їх професійної діяльності. Розвинені емпатійні властивості особистості викладачів сприяють взаємному розкриттю суб'єктів педагогічної взаємодії та виступають ефективною умовою їх професійної діяльності. Особливої актуальності набуває проблема формування емпатійності та емпатійної культури для викладачів вищої освіти, оскільки саме педагог є тим модератором освітнього процесу, що вимагає високого рівня вказаної якості як інтегративної властивості особистості. Адже саме ця інтегративна властивість виражає емпатійну культуру викладачів вищої освіти, що сприяє гармонізації та збалансованості міжособистісної взаємодії.

З огляду на актуальність означеної проблеми виокремлено ряд суперечностей, а саме: між необхідністю розвивати емпатійну культуру особистості викладачів, що проявляється у чуйності, співпереживанні, співчутті, толерантності та сучасними реаліями суспільного оточення; між соціальною значущістю розвитку емпатійної культури викладачів та недостатньою розробкою психолого-педагогічних аспектів; між потребою у взаємодопомозі, взаємопідтримці, взаємоспівчутті та реальними міжособистісними стосунками; між сутністю емпатійної культури та фрагментарністю знань щодо специфіки її прояву в ставленні до колег.

У зв'язку з цим, окремої уваги потребує визначення психологічних умов та реалізація психологічної технології, що сприяли б розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти. Цілком зрозуміло, що ефективність професійної діяльності викладачів вищої освіти неможлива без розвитку у них такої інтегральної якості як емпатійність, що, в свою чергу, сприятиме розвитку їх емпатійної культури. Враховуючи складність розуміння даного психологічного феномена та різні наукові погляди щодо його розвитку, за доцільне вважаємо вибір теми дослідження: **«Психологічні умови розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти»**.

Об'єкт дослідження: розвиток емпатійної культури викладачів вищої освіти

Предмет дослідження: психологічні умови розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти.

Мета дослідження: здійснити теоретичне дослідження стану проблеми у психологічній літературі та здійснити емпіричне дослідження психологічних умов розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти; обґрунтувати арт-технологію розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичне дослідження стану проблеми розвитку емпатійності у психологічній літературі.

2. Розкрити сутність та зміст емпатійної культури викладачів вищої освіти як психологічного феномену.

3. Визначити психологічні умови, структуру та показники розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти.

4. Здійснити експериментальне дослідження психологічних умов розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти.

5. Обґрунтувати арт-технологію розвитку емпатійної культури викладачів закладів освіти.

Гіпотеза дослідження: емпатійна культура викладачів вищої освіти підлягає у розвивальному впливу з урахуванням: психологічних умов, структури та показників розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти та реалізацією арт-технології розвитку емпатійної культури викладачів закладів освіти.

У роботі використано такі **методи дослідження:**

- *теоретичні:* полягають у теоретичному дослідженні сутності понять: «емпатія», «емпатійність», «емпатійні здібності», «емпатійний потенціал», «емпатійна компетентність», «емпатійна культура», «структура емпатійної культури», «арт-технологія».

- *емпіричні:* полягають у експериментальному дослідженні психологічних умов розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти.

Практичне значення результатів дослідження полягає у: визначенні психологічних умов, структури та показників розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти та розробці арт-технології розвитку емпатійної культури викладачів закладів освіти.

Експериментальна база дослідження: емпіричне дослідження проводилось на базі Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Апробація результатів дослідження: результати дослідження представлені на всеукраїнських та закордонних публікаціях.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, переліку джерел посилання.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕМПАТІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1 Стан проблеми розвитку емпатійності у психологічній літературі

Поняття «емпатії» з'явилося у першому десятилітті минулого століття. Багатозначність щодо трактувань даного поняття викликає певні труднощі у вивченні змісту сутності даного психологічного феномену. Сучасні дослідження з означеної проблематики можна умовно поділити на певні напрями: з точки зору першого напрямку, емпатію розглядають як емоційне явище; з точки зору другого напрямку, емпатію розглядають як афективно-когнітивну природу з комунікативним елементом [11].

Дослідниками здійснено ґрунтовний аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень емпатії та зосереджують увагу таких її аспектах: когнітивному, дієвому та афективному [25].

Емпатія як когнітивний процес розглядається як:

- форма раціонально-інтуїтивного відображення оточуючих;
- особлива форма пізнання оточуючих;
- здатність особистості до адекватної інтерпретації виразної поведінки оточуючих;
- здатність особистості до прийняття ролі іншої особистості;
- спосіб розуміння оточуючих, спрямований на аналіз та пізнання їх емоційних переживань [25].

Емпатія як афективний процес розглядається як:

- здатність відчувати почуття іншого та співпереживати;
- афективний процес, що спрямований на усвідомлення емоційних станів інших;
- здатність проникати в афективні орієнтації інших, співчутливість до їх переживань, здатність співпереживати та розділяти їх емоційні стани;

- здатність визначати та розуміти емоційний стан іншого;
- здатність а емоційно реагувати на переживання інших та розуміти їхній стан, відчуття та думки;
- переживання почуттів інших [25].

Визначенні підходи вказують на різні форми прояву емпатії у когнітивному, дієвому та афективному аспектах міжособистісної взаємодії.

На основі теоретичного аналізу різних наукових досліджень емпатію розкривають як складне особистісне утворення, що проявляється в усвідомленні психоемоційного стану оточуючих [11].

За Р. Бернсом, емпатія проявляється в надмірній ідентифікації співрозмовників один з одним.

К. Роджерс зазначає, що стан емпатії виявляється у сприйманні внутрішнього світу іншого зі збереженням смислових та емоційних відтінків.

А. Маслоу вказує, що емоційна та когнітивна емпатія сприяють налагодженню різних типів стосунків, а дієва та поведінкова емпатія проявляється у близьких стосунках. З даної позиції дослідника емпатія проявляється у кожній гуманній особистості.

О. Орищенко визначає емпатію як стійку інтегративну властивість особистості, що сприяє емоційному відгуку на емоції і переживання інших особистостей та проявляється у розумінні їх емоційного стану особистості [38].

Л. Журавльова виокреслила емпатію як складу будь-якої діяльності, що проявляється усвідомленням і проникненням у внутрішній світ іншої особистості та є важливою умовою реалізації педагогічного процесу. Дослідниця виділяє п'ять основних тенденцій у розумінні феноменології емпатії, зокрема, взаємодію емоційних, когнітивних, конативних компонентів та цілісне утворення когнітивних, емоційних, моторних компонентів (синергетичний рівень розвитку емпатії) [14].

Зважаючи на дану концепцію емпатійний педагог характеризується здатністю відчувати внутрішній світ особистості, усвідомлювати важливість

її почуттів, співпереживати та співчувати. Розвинена емпатія сприяє особистісному розвитку особистості педагога та є важливим чинником його соціально-психологічної адаптації у професійній діяльності [14].

Л. Журавльова визначає детермінуючі фактори емпатії, а саме:

- психофізіологічні:
- чутливість;
- емоційна лабільність нервової системи;
- розвиток першої сигнальної системи;
- невротизація;
- індивідуально-психологічні:
- чутливість;
- депресивність;
- реактивна агресивність;
- сором'язливість;
- відвертість;
- самотність;
- ставлення до себе;
- самооцінка;
- «Я-концепція»;
- потреби, цінності;
- типологічні, що характеризуються акцентуацією характеру:
- емотивність;
- педантичність;
- тривожність;
- циклотимність;
- демонстративність;
- екзальтованість;
- спрямованість особистості;
- соціокультурні:
- умови соціалізації;

- тип батьківського виховання;
- соціальні чинники [16].

Л. Журавльова виділяє вісім рівнів емпатійних ставлень:

- нульові емпатійні ставлення, що проявляються відсутністю будь-яких реакцій особистості на певну емпатогенну ситуацію;
- індиферентні емпатійні ставлення, що проявляються здатністю визначити ситуацію як емпатогенну без прояву емпатійної поведінки;
- егоцентричні емпатійні ставлення, що проявляються у формі співпереживання;
- суб'єктноцентричні емпатійні ставлення, що проявляються у формі співчуття;
- дієві емпатійні ставлення, що проявляються у формі пошуку шляхів допомоги або у формі реальної допомоги;
- суб'єктні дієві емпатійні ставлення, що проявляються у реальних діях сприяння чи протидії;
- діалогічні емпатійні ставлення.
- дієві трансцендентні емпатійні ставлення, що проявляються у формі альтруїзму [16].

З даної позиції емпатійні ставлення проявляються у вигляді відповідних поведінкових реакцій, що обумовлюють зміст даної взаємодії в цілому, психологічними механізмами чого є перехід від одного виду взаємодії до іншого, такі переходи залежить від рівня розвитку емпатійності особистості.

В. Бойко зазначає, що емпатія є маніпулятивним механізмом та проявляється співпереживанням у спілкуванні; емпатії є формою раціонально-емоціонально-інтуїтивного відображення інших, що, в свою чергу, дозволяє подолати їх психологічний захист, пізнати їх психоемоційні стани і реакції для того, щоб у подальшому прогнозувати і адекватно впливати на їх поведінку [4].

О. Коваленко характеризує емпатію як специфічну властивість особистості педагога, що проявляється через емоційне співпереживання. Афективно-когнітивний підхід розкриває емпатію як здатність особистості педагога до співпереживання та уміння співчувати у ході налагодження міжособистісних стосунків із суб'єктами освітнього процесу. Емпатія проявляється уміннями педагога виявляти емоційний стан інших суб'єктів освітнього процесу та сприяє налагодженню взаємодії між ними, створюючи при цьому необхідний емоційний стан [21].

О. Міхеєва розглядає емпатію як психологічну характеристику особистості, що забезпечує засвоєння особистістю соціально-прийнятих моделей поведінки та її моральний розвиток [36].

М. Савчин розкриває емпатію як співчутливість до переживань особистості та здатність долучатися до її емоційного життя, при цьому поділяти психоемоційні стани, відчувати емоційний комфорт або дискомфорт [41].

М. Заміщак зазначає, що емпатія співвідноситься з:

- рівнем навчання;
- рівнем адаптації;
- рівнем самоприйняття;
- рівнем емоційного комфорту;
- інтегральним рівнем емоційного інтелекту;
- рівнем емоційної обізнаності;
- рівнем керування своїми емоціями та емоціями інших особистостей;
- рівнем самомотивації;
- рівнем розпізнавання емоції інших;
- рівнем знань з психологічних дисциплін;
- рівнем успішності;
- рівнем прагненням до співпраці;
- рівнем самоактуалізації [19].

С. Ганаба зазначає, що емпатія проявляється розумінням почуттів і психологічних станів особистості шляхом співпереживання та співпроживання. Дана властивість проявляється у формі відгуку однієї особистості на почуття і стан іншої особистості. Емпатія побудована на уявленнях про внутрішній світ іншої особистості, що саме вона переживає і яким чином оцінює навколишню дійсність. Емпатія являється соціально-позитивною якістю особистості, що підтримується суспільними нормами, життям та має вибірковий, індивідуальний характер [10].

С. Дмитрієва та О. Мачушник визначають емпатію як комунікативну властивість особистості, що сприяє вирішенню глибоких питань та відкриває нові можливості для ефективного впливу на інших у спілкуванні. Дана комунікативна властивість є одним із регуляторів міжособистісних стосунків між суб'єктами комунікативного процесу та проявляється в прагненні надавати допомогу та підтримку іншим, що у подальшому сприятиме розвитку гуманістичних цінностей особистості [9].

Узагальнюючі різні погляди науковців можна зазначити, що емпатія відображає співпереживання та розуміння емоційного стану іншої особистості та характеризується психологічною проникливістю у її світ та є умовою встановлення довірливих стосунків між нею.

Таким чином, проблема емпатії є однією з найскладніших у психологічній науці. Даний психологічний феномен підтверджує розмаїття у визначеннях його сутності, змісту, механізмів, функцій та ролі емпатії в моральному розвитку особистості, просоціальній поведінці, альтруїзмі. Узагальнивши різні точки зору, під емпатійністю педагога будемо розуміти як ціннісне особистісне утворення, що характеризується емпатійним ставленням педагога до розуміння, аналізу, оцінки психоемоційних станів інших, що проявляються у співчутті та співпереживанні.

1.2 Сутність та зміст емпатійної культури викладачів вищої освіти

Важливим у контексті дослідження розглянути сутність та зміст емпатійної культури особистості викладачів вищої освіти. Емпатійна культура викладачів вищої освіти проявляється емпатійними здібностями та являється функціональною якістю особистості. Даний феномен характеризується здатністю інтерпретувати власні емоції та емоції інших і у подальшому прогнозувати їх прояв у поведінці інших.

Емпатійна культура викладачів вищої освіти визначається як особистісна якість, що розкривається через спеціальні уміння та навички. Такі спеціальні уміння та навички проявляються в особливій чутливості комунікативної взаємодії між учасниками та в емоційній стійкості у професійній діяльності [42].

Емпатійна культура передбачає наявність розвинених емпатійних здібностей особистості викладача, що мають важливе значення для його ефективної комунікативної взаємодії та допомагають формуванню адекватних реакцій у професійній діяльності [11].

Розвинена емпатійна культура є умовою успіху в професійній діяльності викладачів вищої освіти. Рівень емпатійної культури змінюється під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. Важливо зазначити, що емпатійна культура особистості формується в системі комунікативної взаємодії та є поштовхом для її саморозвитку у професійній діяльності.

Емпатійна культура сприяє збалансованості комунікативної взаємодії та розвитку емпатійних можливостей особистості викладача вищої школи.

Емпатійна культура викладача вищої школи є інтегральною, особистісною якістю, що характеризується здатністю сприймати, співпереживати та співчувати іншим суб'єктам в процесі комунікативної взаємодії.

Емпатійна культура викладача вищої школи включає в себе сукупність таких здібностей, як:

- інтелектуальні здібності, що проявляються аналітичністю та прогностичністю педагога до вирішення поставлених завдань;
- емпатійні здібності, що проявляються сприйняттям, співчуттям та співпереживанням в умовах комунікативної взаємодії;
- комунікативні здібності, що проявляються здатністю до ефективного спілкування та організації налагодженої взаємодії із суб'єктами комунікативного процесу;
- сугестивні здібності, що проявляються рівнем усвідомлення власних дій та здатністю до емоційно-вольового впливу на суб'єктів комунікативного процесу;
- перцептивні здібності, що проявляються здатністю проникати у внутрішній світ суб'єктів комунікативного процесу;
- експресивні здібності, що проявляються емоційною наповненістю комунікативної взаємодії із суб'єктами комунікативного процесу.

Важливо зазначити, що рівень розвитку емпатійної культури особистості залежить від рівня розвитку її емпатійних здібностей та рівня розвитку її емпатійної компетентності.

Емпатійна компетентність проявляється усвідомленням власного емоційного стану та емоцій інших; прагненням та готовністю реалізовувати емпатійний потенціал з метою постійного самовдосконалення у професійній діяльності.

Емпатійна компетентність особистості проявляється такими вміннями та навичками:

- відчувати власний емоційний стан та емоційні стани інших;
- підтримувати співрозмовника в комунікативному процесі;
- відчувати та розуміти соціальні відносини;
- висловлювати власну думку та виражати емоції;
- впливати на поведінку та реакції інших;

- працювати для досягнення спільної мети та брати на себе відповідальність за виконанні завдання.

У ході означеної проблеми сукупність розвинених емпатійних здібностей, емпатійного потенціалу та сформованість емпатійної компетенції педагога і становлять емпатійну культуру особистості викладача вищого закладу.

Внутрішнім джерелом емпатійної культури педагогів є взаємодія емпатійних здібностей та емпатійного потенціалу якостей особистості, що реалізуються у конкретній професійній діяльності.

Згідно з позиції науковців, емпатійна культура є інтегральною та багатокомпонентною якістю, що проявляється в емпатійній діяльності.

Л. Пиц розглядає емпатійну культуру педагога за такими показниками:

- є складовою загальної культури педагога;
- відображає рівень сформованості його педагогічної культури;
- відображає специфіку педагогічної діяльності;
- перебуває в категоріальному взаємозв'язку з базовими поняттями

«емпатія», «культура» та «педагогічна культура» [39].

О. Сакалюк розкриває емпатійну культуру педагога як особистісне багаторівневе та багатокомпонентне утворення. Дане утворення передбачає наявність інтегральних професійно-педагогічних знань та вмінь, емоційної здатності до фантазії та співтворчості, асоціативного мислення, емоційної інтуїції та опосередковує взаємозалежність між ефективною діяльністю педагога та його спрямованістю на самовдосконалення свого професійного розвитку [42].

Авторка вважає, що формування емпатійної культури особистості педагога забезпечує:

- здатність до глибокого розуміння внутрішнього стану інших;
- знижує рівень агресії та недовіри до оточуючих;
- формує не лише толерантне, алей й альтруїстичне ставлення до оточуючих;

- підсилює потужність вираження емоційних переживань;
- підвищує рівень емоційної культури, моральності, етики [42].

Лі Юанці емпатійну культуру педагога визначає як інтегративну професійну якість особистості, що проявляється у здатності емоційно відгукуватися на переживання інших, розпізнавати їх думки та почуття, піддавати рефлексії їх поведінку, осмислювати їх і відповідно до цього вибудовувати свої відносини з суб'єктами в процесі творчої взаємодії, передбачаючи їхню точку зору та зважаючи на їхню внутрішню позицію [32].

З огляду на вищеописане емпатійну культуру педагога будемо як інтегроване, цілісне динамічне утворенням особистості, що має власну структуру та представлене здатністю до емпатія, яка проявляється адекватним сприйняттям емоцій та управління ними, співпереживанням, співчуттям, що сприяє вербалізації емоцій та емоційній відкритості оточуючих.

Емпатійна культура охоплює емпатійну компетентність педагога, що проявляється у його чутливості та сприйнятливості особистісних особливостей переживань суб'єктів освітнього процесу. Емпатійна культура педагога характеризується гнучкістю прояву емоцій та високим рівнем емпатії, що відіграє значну роль у створення ефективного освітнього процесу та для збереження його власних психоемоційних ресурсів.

Емпатійна культура педагога характеризується такими показниками:

- проявом емоцій, що лежать в основі актуалізації почуттів, думок та дій;
- здатністю відображення залежності психоемоційного стану в момент сприймання, розуміння та оцінювання міжособистісних стосунків;
- наявністю взаємозв'язку емоцій з потребами, мотивами, цілями міжособистісної комунікації та їх результатами;
- насиченістю засобів зворотного зв'язку через вербалізовану емоційну насиченість;
- наявністю оцінного взаємообміну інформацією [43; 44].

Ефективному розвитку емпатійної культури педагогів сприятимуть такі психологічні чинники, як:

- створення атмосфери довіри та взаємоповаги;
- втілення принципів співпраці та ефективної взаємодії освітньому процесі;
- моделювання ситуацій емоційної толерантної взаємодії;
- вміння ро-пізнавати психоемоційні стани;
- впровадження інноваційних форм та методів навчання, що викликають позитивні емоції.

Емпатійна культура проявляється в емпатійній компетентності особистості педагога, який здатний розуміти власний психоемоційний стан та психоемоційний оточуючих, перебувати у гармонії із собою, здатний усвідомлено підходити до розв'язування труднощів та характеризується відкритістю до оточуючих.

Таким чином, на основі проведеного теоретичного дослідження розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти, визначено, що емпатійна культура є інтегральною якістю особистості. Емпатійна культура особистості педагога передбачає наявність компетентностей, що спрямовані на розвиток співчуття та співпереживання в умовах комунікативної взаємодії у професійній діяльності. Розвиток емпатійної культури особистості передбачає наявність спеціальних, особистісних, емпатійних якостей педагога, які сприятимуть його професійному становленню та саморозвитку.

Враховуючи вищесказане, структуровано поняття «емпатійної культури викладачів вищої освіти». Дане є психологічним феноменом, що реалізується під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів і характеризується розвиненими емпатійними здібностями, що виявляються у здатності педагога до емпатійного сприйняття, співчуття та співпереживання емоційних станів інших.

1.3 Психологічні умови розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти

В основу обґрунтування психологічних умови покладено особистісно-орієнтований підхід, що забезпечить створення особистісно-орієнтованого середовища задля розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти. Створення особистісно-орієнтованого середовища сприятиме розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти та створить умови для:

- збагачення внутрішнього світу особистості як фактору освіти та розвитку на основі емпатійних засобів освоєння культури;
- мотивації та спонукання до осмислення вражень у культурному полі;
- розвитку здатності до рефлексії своїх переживань та оцінок;
- стимулювання культурного становлення особистості [44].

Специфіка особистісно-орієнтованого середовища визначається можливостями творчого самовираження та освоєння культури, освіти, моделей педагогічного спілкування. Особистісно-орієнтоване середовище забезпечить орієнтацію на:

- створення атмосфери творчості та доброзичливості;
- створення можливостей для активного залучення суб'єктів у творчій процес;
- створення можливостей вибору індивідуальних творчих завдань;
- створення індивідуальних програм, що моделюють дослідницьке мислення;
- створення можливостей працювати з матеріалом різного рівня складності;
- використання індивідуальних особливостей учасників;
- створення ефективної комунікативної взаємодії між суб'єктами освітнього процесу;
- результати аналізу змісту суб'єктного досвіду особистості;
- заохочення самостійності та ініціативи суб'єктів освітнього процесу;

- визнання права на помилку та визначенням шляхів її подолання;
- створення умов творчості в самотійній та колективній діяльності [44].

В результаті аналізу наукової літератури з означеної проблематики виокремлено ряд суперечностей, а саме:

- між необхідністю розвивати емпатійну культуру особистості фахівців, що проявляється у чуйності, співпереживанні, співчутті, толерантності та сучасними реаліями суспільного оточення;
- між соціальною значущістю розвитку емпатійної культури особистості фахівців, які працюють у соціономічній сфері та недостатньою розробкою психолого-педагогічних аспектів;
- між потребою у взаємодопомозі, взаємопідтримці, взаємоспівчутті та реальними міжособистісними стосунками у комунікативному процесі;
- між сутністю емпатійної культури особистості фахівців та фрагментарністю знань щодо специфіки її прояву в поведінці та ставленні до колег.

У процесі розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти визначено психологічні умови, що в комплексі сприятимуть:

- розвитку інтелектуального, креативного та емпатійного потенціалу особистості з урахуванням її індивідуальних особливостей;
- виявленню та підтримці творчих особистостей у креативній діяльності;
- оптимальній реалізації цілісного розвивального впливу, що спрямований на самоосвіту, самовиховання та саморозвиток особистості;
- розвитку інтелектуальних, творчих та емпатійних здібностей особистості;
- стимулюванню творчій роботі педагогів;
- мобілізації психоемоційних ресурсів особистості, що забезпечуватиме їх творчу спрямованість;
- активізації та мотивації креативній діяльності педагогів;

- розробці психологічного супроводу щодо розвитку емпатійної культури особистості;
- створенню психологічної атмосфери для розвитку емпатійної культури особистості;
- створенню умов для адаптації особистості в соціокультурному середовищі;
- комплексному діагностуванню розвитку емпатійної культури особистості;
- вивченню та узагальненню отриманої інформації щодо розвитку емпатійної культури особистості;
- психологічному консультуванню щодо розвитку емпатійної культури особистості;
- проектуванню психокорекційних програм щодо розвитку емпатійної культури особистості;
- здійсненню цілеспрямованого впливу на розвиток структурних компонентів педагогічної емпатії;
- здійсненню психокорекційної роботи [1].

Ключовими психологічними умовами розвитку емпатійної культури особистості викладачів є цілеспрямована організація креативного освітнього середовища, основою чого виступає творча діяльність педагогів. Цьому сприятиме використання інноваційних форм та методів організації педагогічної діяльності, зокрема:

- ділові та рольові ігри;
- конференції та вебінари;
- творчі семінари;
- гостьові лекції;
- творчі конкурси;
- аукціони творчих ідей;
- майстер-класи.

Залучення викладачів до творчості сприятиме їх адаптації до умов та вимог у професійній педагогічній діяльності, що дозволить їм демонструвати свої сильні та слабкі сторони, сприятиме реалізації їх творчого та емпатійного потенціалу. Доцільно створити базу даних про інноваційні форми, методи, прийоми, засоби роботи та ознайомлювати педагогів із різноманітними інноваційними, інтерактивними розробками, діагностичними методиками, тестами та опитувальниками.

Розвиток емпатійної культури особистості викладачів вищої освіти необхідно здійснювати у двох напрямках:

- по-перше, розширювати їхній інформаційний простір стосовно емпатійності та емпатійної культури;
- по-друге, ознайомлювати із психодіагностичним інструментарієм щодо вивчення емпатійності та емпатійної культури особистості.

Такий підхід дозволить педагогам компенсувати слабкі сторони за рахунок сильних якостей та сприятиме саморозвитку. Психологам важливо своєчасно надавати психологічну допомогу та здійснювати психологічну корекцію їх професійної діяльності [1].

Головними напрямками розвитку емпатійної культури особистості викладачів визначено:

- психологічний, що передбачає вивчення психологічних закономірностей, механізмів, чинників розвитку «емпатійності» та «емпатійної культури» на різних етапах професійного становлення особистості;
- педагогічний, що передбачає вивчення специфічних особливостей «емпатійності» та визначення інноваційних технологій розвитку емпатійної культури особистості;
- методичний, що передбачає розробку психологічного супроводу та рекомендацій щодо розвитку емпатійної культури особистості.

Психологічні умови розвитку емпатійної культури особистості характеризуються такими факторами, як:

- мотиваційними стимулами освітнього середовища з урахуванням психологічних особливостей кожного педагога;
- адаптивністю освітнього середовища до реалізації педагогом своєї професійної діяльності;
- комунікативністю, що може бути засобом ефективного спілкування у професійній діяльності;
- креативністю освітнього середовища, що надасть можливість для творчого самовираження особистості педагогів.

Реалізація психологічних умов розвитку емпатійної культури особистості передбачає врахування таких принципів таких, як:

- цілеспрямованості, що полягає в усвідомленні сутності емпатійності, що є важливою якістю у його професійній діяльності;
- науковості, що полягає у взаємозв'язку теорії з практичними дослідженнями;
- діагностування, що полягає у вивченні рівня розвитку емпатійності та емпатійних здібностей особистості;
- співпраці, що передбачає врахування індивідуальних потреб та можливостей особистості;
- інноваційності, що передбачає реалізацію ефективних інноваційних технологій;
- динамічності, що передбачає врахування конкурентоспроможності фахівців на ринку праці

Психологічними умовами розвитку емпатійної культури особистості визначено:

- опосередковане слухання суб'єкта емпатії та відчуття сутності життєвих обставин;
- активізація та осмислення почуттів і переживань суб'єкта емпатії в процесі комунікативної взаємодії;
- встановлення контакту та міжособистісного емоційного зв'язку;
- вміння виявляти співчуття та співпереживання;

- намагання зрозуміти проблеми, що виникли та виокремлення способів їх розв'язання;

- намагання бути максимально толерантним та чуйним до суб'єкта емпатії;

- вміння допомогти, щоб не зашкодити [44].

Напрями впровадження психологічних умов розвитку емпатійної культури особистості визначено:

- напрям орієнтований на діагностику розвитку емпатійності та емпатійної культури особистості;

- напрям орієнтований на подолання наявних труднощів та перешкод у спілкуванні;

- перспективний напрям, що орієнтований на психологічну профілактику відхилень у поведінці педагогів та попередження їх емоційному вигоранню;

- реалізація психокорекційних програм та тренінгових занять корекційно-розвивальної спрямованості [44].

Основними принципами впровадження психологічних умов розвитку емпатійної культури особистості виступають:

- принцип єдності діагностики та корекції, що повинна здійснюватися на основі проведеної діагностики рівня емпатійності;

- діяльнісний принцип корекції передбачає проведення корекційної роботи під час якої відбуваються позитивні зрушень у розвитку емпатії;

- принцип урахування вікових, психологічних та індивідуальних особливостей передбачає проведення тренінгових занять з урахуванням рівня розвитку вікових, психологічних, індивідуальних особливостей розвитку особистості;

- принцип комплексності та систематичності методів передбачає проведення тренінгових занять із впровадженням комплексу інноваційних методів та форм;

- принцип поступовості передбачає проведення тренінгових занять із поетапним зануренням педагогів у психокорекційний процес та поступовий вихід із цього процесу;

- принцип урахування емоційної атмосфери передбачає проведення тренінгових занять у формі гри, що сприятиме розвитку емоційної культури педагогів [51].

При проведенні тренінгових занять необхідно враховувати, що:

- кожна вправа включає в діяльність фантазію (думки, образи) та почуття (емоції);

- усі учасники мають бути включені у сюжетно-рольовий зміст;

- усі предмети та події повинні бути уявними [51].

Важливо зазначити, що структура тренінгових занять має включати: розминку, гімнастику, вправи на емоції, комунікацію та рефлексію.

Психологічними особливостями розвитку емпатії та емпатійної культури особистості визначають:

- рівень адаптації та самоприйняття;
 - рівень емоційного комфорту та емоційної стабільності;
 - рівень емоційного інтелекту та емоційної обізнаності;
 - уміння розпізнавати та керувати своїми емоціями і емоціями інших;
 - рівень самомотивації та успішності;
- прагнення до співпраці та самоактуалізації [19].

Таким чином, психологічні умови розвитку емпатійної культури особистості сприятимуть адаптації викладача вищої освіти до професійних завдань та забезпечать розвиток здатності визначати емоційний стан інших, здатності до сприймання та співчуття інших, здатності об'єктивно оцінювання свої сильні й слабкі якості з прагненням до постійного саморозвитку та самовдосконалення.

Висновки до першого розділу

Узагальнено різні точки зору сутності поняття «емпатійність» та визначено його як ціннісне особистісне утворення, що характеризується емпатійним ставленням особистості до розуміння, аналізу, оцінки психоемоційних станів інших, що проявляються у співчутті та співпереживанні.

Здійснено теоретичний аналіз стану проблеми дослідження психологічного феномену «емпатійна культура особистості викладача вищої освіти» та визначено його, як особистісне, багатокomпонентне утворення, що передбачає наявність інтегральних професійно-особистісних якостей особистості, що проявляються у її здатності до розуміння, сприйняття, розпізнавання власних психоемоційних станів і психоемоційних станів інших та здатністю використовувати засоби ефективної взаємодії, що сприятимуть вдосконаленню власного професійного рівня.

Визначено психологічні умови розвитку емпатійної культури, а саме: опосередковане слухання суб'єкта емпатії та відчуття сутності життєвих обставин; активізація та осмислення почуттів і переживань суб'єкта емпатії в процесі комунікативної взаємодії; встановлення контакту та міжособистісного емоційного зв'язку; вміння виявляти співчуття та співпереживання; намагання зрозуміти проблеми, що виникли та виокремлення способів їх розв'язання; намагання бути максимально толерантним та чуйним до суб'єкта емпатії; вміння допомогти, щоб не зашкодити. Впровадження психологічних умов розвитку емпатійної культури особистості сприятимуть адаптації викладача вищої освіти до професійних завдань та забезпечать розвиток здатності визначати емоційний стан інших, здатності до сприймання та співчуття інших.

РОЗДІЛ 2 ЕМПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ РОЗВИТКУ ЕМПАТІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1 Структура та показники розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти

Розвинена емпатійна культура забезпечить викладачів вищої освіти не тільки формуванням особистісних якостей, але й сприятиме розвитку їх загальної професійної культури. Емпатійну культуру доцільно розвивати у ході професійного становлення.

Розвинена емпатійна культура здійснює глибокий вплив на розвиток особистості викладача вищої освіти в цілому, а саме:

- розвивається його інтелектуальна, емоційна та комунікативна сфери;
- формується критичне та креативне мислення;
- підвищуються адаптивні та комунікативні ресурси;
- розвивається співчуття та співпереживання до інших.

Емпатійна культура викладачів вищої освіти характеризується вираженими інтелектуальними, емпатійними та комунікативними здібностями, а саме:

- інтелектуальні здібності, що проявляються адекватним усвідомленням та сприйняттям емоцій та почуттів інших;
- емпатійні здібності, що проявляються здатністю викладача розуміти психоемоційний стан інших;
- комунікативні здібності, що проявляються здатністю налагоджувати ефективну міжособистісну взаємодію у професійній діяльності;

Аналіз психологічної літератури дозволяє виокремити характеристики емпатійної культури викладачів вищої освіти до яких належать:

- адекватне сприймання власних почуттів та почуттів інших;
- керування власними почуттями на почуттями інших;

- співчуття та співпереживання емоційних станів інших;
- емпатійна толерантність;
- сприйняття емоцій та почутті інших;
- прогнозування власних вчинків та поведінки інших.

Дослідники у структурі емпатії розрізняють дві складові: емоційну та когнітивну. Емоційна емпатія складається з таких компонентів: відчуття емоцій, співпереживання емоцій та співчуття. Когнітивна емпатія характеризується такими уміннями: розпізнавати та розуміти емоційний стан інших як спосіб переробки емоцій і поведінки [43].

I. Штих виділяє такі структурні компоненти емпатійності, як:

- емоційний, що проявляється здатністю до розпізнавання та розуміння психоемоційних станів інших;
- когнітивний, що проявляється здатністю сприйняттям, розумінням психоемоційних станів інших та проявом співчуття;
- поведінковий, що проявляється здатністю використовувати засоби ефективної взаємодії [57].

У структурі емпатійної культури особистості педагога значна кількість дослідників виокремлюють крім емоційного, когнітивного та поведінкового, рефлексивний компонент, адже рефлексія в професійній діяльності педагогів. Саме рефлексивний компонент має надзвичайне значення для розвитку емпатійної культури особистості педагога, що проявляється здатністю критично оцінити рівень відповідності виконаних ним дій заданим вимогам.

Лі Юаньці здійснив теоретичний аналіз структурних компонентів емпатійної культури особистості педагога з позиції зарубіжних та вітчизняних науковців [32].

Емоційний компонент емпатійної культури педагога проявляється у здатності:

- до перцепції, співчувати іншій людині;

- емоційно відгукуватися на переживання інших та налаштовуватися на єдину «емоційну хвилю»;

- оцінювати та прогнозувати адекватні способи поведінки відповідно до емоційного стану інших;

- коригувати обрані способи взаємодії;

- ідентифікувати свої емоції з емоціями інших;

- проявляти емпатійну інтуїцію;

обирати найбільш комфортні та сприятливі способи поведінки [62].

Когнітивний компонент емпатійної культури педагога проявляється у здатності:

- розпізнавати почуття інших і передбачати їх реакції у вербальній та невербальній формі;

- передбачати та розпізнавати емоційні стани та переживання інших;

- проявляти емпатійну спостережливість та адекватно відобразити прояви поведінки у комунікативній взаємодії;

- проявляти емпатійне слухання та вміння відчутти душевний стан інших [10; 29].

Діяльнісний (поведінковий) компонент емпатійної культури педагога проявляється у здатності:

- долати суб'єктивні помилки сприйняття;

- проявляти функціональний, інерційний, проєціюючий та інфантильні типи педагогічної перцепції;

- розпізнавати справжню природу вчинків інших;

- закріплювати психічні стани, що часто і сильно переживаються у формі відчуття та співпереживання;

- висловлювати своє співчуття конкретними діями;

- проявляти комунікативність, що виявляється у здатності будувати свої взаємини та творчу взаємодію;

- прийняти думку інших;

- знайти компромісний варіант вирішення конфліктної ситуації;

- передбачати можливі труднощі у комунікативній взаємодії з іншими та визначати шляхи їх подолання;

- здійснювати зворотний зв'язок [32].

Рефлексивний компонент емпатійної культури педагога проявляється у здатності:

- рефлексивно позиціонувати відповідно власної емпатійної поведінки;

- узагальнювати та робити висновки на підставі логіки та на основі інтуїції;

- відтворювати в деталях внутрішній світ інших [29; 31].

Багатозначність поглядів дослідників на сутність поняття та емпатійної культури розгляд її структури дозволив визначити емпатійні здібності, що впливають на її розвиток, а саме:

- уміння емоційно реагувати на переживання інших;

- уміння розпізнавати емоційний стан інших;

- уміння переносити себе в думки та почуття інших;

- уміння використовувати засоби взаємодії [57].

Узагальнюючи вищеописане, емпатійна культура викладача вищої освіти є складним, багаторівневим психологічним феноменом. Зміст структури емпатійної культури представляє собою сукупність взаємопов'язаних компонентів, навичок та здібностей особистості викладача. Емпатійна культура є важливою складовою загальної професійної культури викладача вищої освіти та є важливою умовою його професійної діяльності.

У науковій літературі розкривають різні характеристики емпатійної культури особистості, зокрема, вона залежності від:

- психологічних складових темпераменту;

- віку та гендерних відмінностей;

- професійної належності;

- моральних властивостей;

- особливостей мотивації.

Однак, досліджуючи означену проблему в науковій літературі, саме показники емпатійної культури недостатньо представлені у поєднанні із її змістовними характеристиками.

У даному дослідженні визначаючи структуру та показники емпатійної культури викладачів вищої освіти будемо опиратися на наукові праці [43; 44].

О. Сакалюк одним із важливих показників у структурі емпатійної культури визначила емоційність. Емоційність проявляється, як стійка властивість особистості, що сприяє регуляції її професійної діяльності; систематизує індивідуальну структуру якостей особистості; здійснює регулюючий вплив на поєднання якісних особливостей емпатійної культури та на її структуру [43; 44].

Дослідниця. зазначає, що показниками сформованості емпатійної культури є ознаки, на основі яких можна визначати рівень сформованості емпатійної культури викладачів та проаналізувати ефективність емпатійних впливів на інших.

Згідно її концепції основними показниками оцінки рівнів сформованості емпатійної культури викладачів можуть бути:

- відповідність досягнутих результатів поставленій меті;
- згуртованість колективу та позитивний емоційно-психологічний клімат в якому проявляється толерантність та співпереживання за інших;
- відповідність проявів емпатійної культури встановленим цінностям, нормам та правилам поведінки;
- конкретні дії, вчинки педагогів та відповідність їх встановленим цінностям;
- оптимальність професійної діяльності та дієвість конкретних емпатійних впливів на інших;
- творча ініціатива педагога у висуненні та реалізації ідей, які потребують нестандартного підходу до рішення та відповідальність за одержаний результат;

- особливості професійного самовизначення;
- схильність до обраної професії та наявність професійно-особистісних якостей;
- володіння вербальними та невербальними засобами спілкування з оточуючими;
- наявність професійно-управлінських умінь [43; 44].

На думку авторки на визначення рівнів сформованості емпатійної культури педагогів впливають інші показники такі, як:

- цілісність знань, усвідомлення їх значення в професійній діяльності;
- потреба в емпатійних стосунках;
- готовність та здатність до морально-емоційного вдосконалення [43; 44].

Залежно від складності психологічних механізмів, що забезпечують функціонування емпатійної культури педагогів, визначено такі її рівні: індиферентний рівень, егоцентричний рівень, середній рівень та високий рівень.

Індиферентний рівень, що проявляється в байдужому ставленні педагога до інших та характеризується:

- сприйманням ситуації, що вимагає співчуття, співпереживання та не запускає емпатійного процесу й не відбувається емоційне перемикавання;
- утрудненням у встановленні контактів та емоційними проявами, що є незрозумілими і позбавленими змісту;
- підвищеним рівнем конфліктності у взаєминах, що негативно впливає на діяльність та психологічний мікроклімат в колективі [43; 44].

Егоцентричний рівень забезпечується механізмом ідентифікації та характеризується:

- проявом у формі егоцентричного співпереживання;
- проявом фіксації на власній позиції, думці та уявленні;
- невмінням поставити себе на місце іншого;

- відсутністю функціонування механізмів особистісної та моральної рефлексії та оцінки ситуації;

- актуалізацію настанов та емоційної децентрації, що сприяють переживанням стосовно почуттів, емоцій та психічних станів інших [43; 44].

Середній рівень, що проявляється у формі внутрішнього сприяння та характеризується:

- функціонуванням механізму розвитку пізнавальних процесів – децентрацією;

- забезпеченням координації власного погляду і власних дій з уявленнями та діями;

- як інтегрована властивість педагога, від рівня розвитку якої залежить успішність його взаємодії у процесі міжособистісного спілкування;

- домінуючими мотивами дій педагога та моральними якостями;

- здатністю тонко реагувати на настрої інших,;

- здатністю передбачати конфлікти та знаходити компромісні рішення при їх виникненні [43; 44].

Високий рівень, що проявляється функціонуванням особистісних механізмів, у яких домінуючу роль займають культурогенні процеси. Даний рівень характеризується:

- сприйманням смислових, екзистенціальних механізмів емпатії;

- відчуттям надпереживань та альтруїзму;

- трансперсональною взаємодією;

- глибоким і точним розумінням інших;

- уявним відтворенням його переживань, відчуттів власних переживань та глибокий такт;

- усвідомленням своїх помилок та ухвалення правильних рішень без жодного нав'язування своєї думки;

- створенням взаємовідносин на принципах взаємної довіри [43; 44].

Зазначені рівні емпатійної культури педагогів пов'язані з емпатійною спрямованістю особистості. Під емпатійною спрямованістю слід розуміти прояв емпатійних нахилів, вибір особистістю тих сфер життєдіяльності, відносно яких, виникають емпатійні переживання та проявляється індивідуальність емпатійної культури [43; 44].

О. Сакалюк характеризує емпатійну культуру майбутнього педагога тими вміннями, як:

- здатність забезпечувати глибоке розуміння внутрішнього стану інших;
- здатність знижувати рівень агресії та недовіри до інших;
- здатність формувати не лише толерантне, але й альтруїстичне ставлення до оточуючих;
- здатність підсилювати потужність вираження емоційних переживань;
- здатність підвищувати рівень емоційної культури, моральності та етики [43; 44].

Таким чином, емпатійну культуру викладача вищої освіти будемо розглядати як психологічний феномен. Даний феномен визначається як особистісне, багатоконпонентне утворення, що передбачає наявність інтегральних професійно-особистісних якостей особистості, що проявляються у її здатності до розуміння, сприйняття, розпізнавання власних психоемоційних станів і психоемоційних станів інших та здатністю використовувати засоби ефективної взаємодії, що сприятимуть вдосконаленню власного професійного рівня. Вивчені наукові погляди на структуру емпатійної культури дають змогу розглядати її як цілісну, інтегральну, багатоконплексну якість особистості. Запропонована інтерпретація структури, показників та рівнів стала основою для подальшого емпіричного дослідження емпатійної культури викладачів вищої освіти.

2.2 Програма дослідження психологічних умов розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти

Програма психологічного дослідження розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти включає в себе три етапи, а саме: інформаційний, діагностичний та технологічний.

1. Інформаційний етап передбачав дослідження та аналіз психологічної літератури з досліджуваної проблеми емпатійної культури викладачів вищої освіти; систематизацію та узагальнення поняття «емпатія», «емпатійність», «емпатійні здібності», «емпатійний потенціал», «емпатійна культура» та вивчення структурних компонентів емпатійної культури викладачів вищої освіти;

2. Діагностичний етап передбачав ознайомлення з психодіагностичним інструментарієм, корекційними програмами, методичними матеріалами щодо означеної проблеми та підбір психодіагностичних з метою вивчення розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти.

3. Технологічний етап передбачав обґрунтування психологічних умов розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти та розробку арт-технології розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти.

Об'єктом дослідження є розвиток емпатійної культури викладачів вищої освіти.

Предметом дослідження є психологічні умови розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти.

Метою психологічного дослідження є вивчення розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти; визначення структурних компонентів, показників та рівнів розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти

Базою дослідження стала Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. В дослідженні взяло участь 30 викладачів.

Для вивчення психологічних умов розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти здійснено діагностичне дослідження за такими методиками:

- «Методика діагностики рівня емпатійних здібностей»(В. Бойко);
- «Методика діагностики ««перешкод» у встановленні емоційних контактів» (В. Бойко);
- «Методика виявлення схильності до емпатії» (В. Зайцева);
- «Діагностика соціальної емпатії».

З метою виявлення здатності викладачів вищої освіти співпереживати разом зі своїми здобувачами, розуміти їх психоемоційний стан використано «Методику діагностики рівня емпатійних здібностей» (В. Бойко). Дана методика дозволить виявити як основний показник рівня емпатії, так і важливість конкретного параметра в структурі емпатії.

Методика В. Бойка складається із 36 тверджень. Кожне твердження, яке може бути оцінене як таке, що відповідає особистісним характеристикам досліджуваного (ставиться +), або не відповідає (ставиться -). Рівні прояву конкретної якості (відповідає до певної міри, відповідає частково і т. ін.) не фіксуються, що, звичайно, дещо зменшує точність вияву рівня емпатії. При опрацюванні результатів підраховується кількість відповідей, що співпадають з ключем (кожне співпадіння оцінюється в 1 бал) за кожною виокремленою шкалою, а потім визначається сумарна оцінка.

В даній методиці шість шкал:

- раціональний компонент емпатії;
- емоційний компонент емпатії;
- інтуїтивний канал емпатії;
- установки, що сприяють емпатії;
- здатність до емпатії;
- ідентифікація в емпатії.

Оцінки за кожною шкалою можуть варіювати від 0 до 6.

Сумарний показник може змінюватися від 0 до 36 балів. Дана методика характеризується такими рівнями:

- 30 балів і вище - дуже високий рівень емпатії;
- 22-29 - середній рівень;
- 15-21 – занижений рівень;
- щонайменше 14 балів - дуже низький.

Всього було протестоване зо викладачів вищої освіти. Тестування не було анонімним, а тому на його результати, можливо, вплинуло зрозуміле бажання особистості виглядати краще, особливо коли це стосується такого явища як емпатія, що належить до головних професійних якостей викладача.

Розподіл результатів психодіагностичного дослідження за відповідними компонентами: раціональний, емоційний, інтуїтивний, установки, здатність до емпатії, ідентифікація представлені нижче.

Результати раціонального компонента емпатії подані на рисунку 2.1.

Рисунок 2.1 – Рівні раціонального компонента емпатії

За результатами методики отримано такі рівні:

- високий рівень раціонального компонента емпатії – 6.7%
- середній рівень раціонального компонента емпатії – 56.7%
- занижений рівень раціонального компонента емпатії – 23.3%
- низький рівень раціонального компонента емпатії – 13.3%

Результати раціонального компоненту емпатії подані на рисунку 2.2.

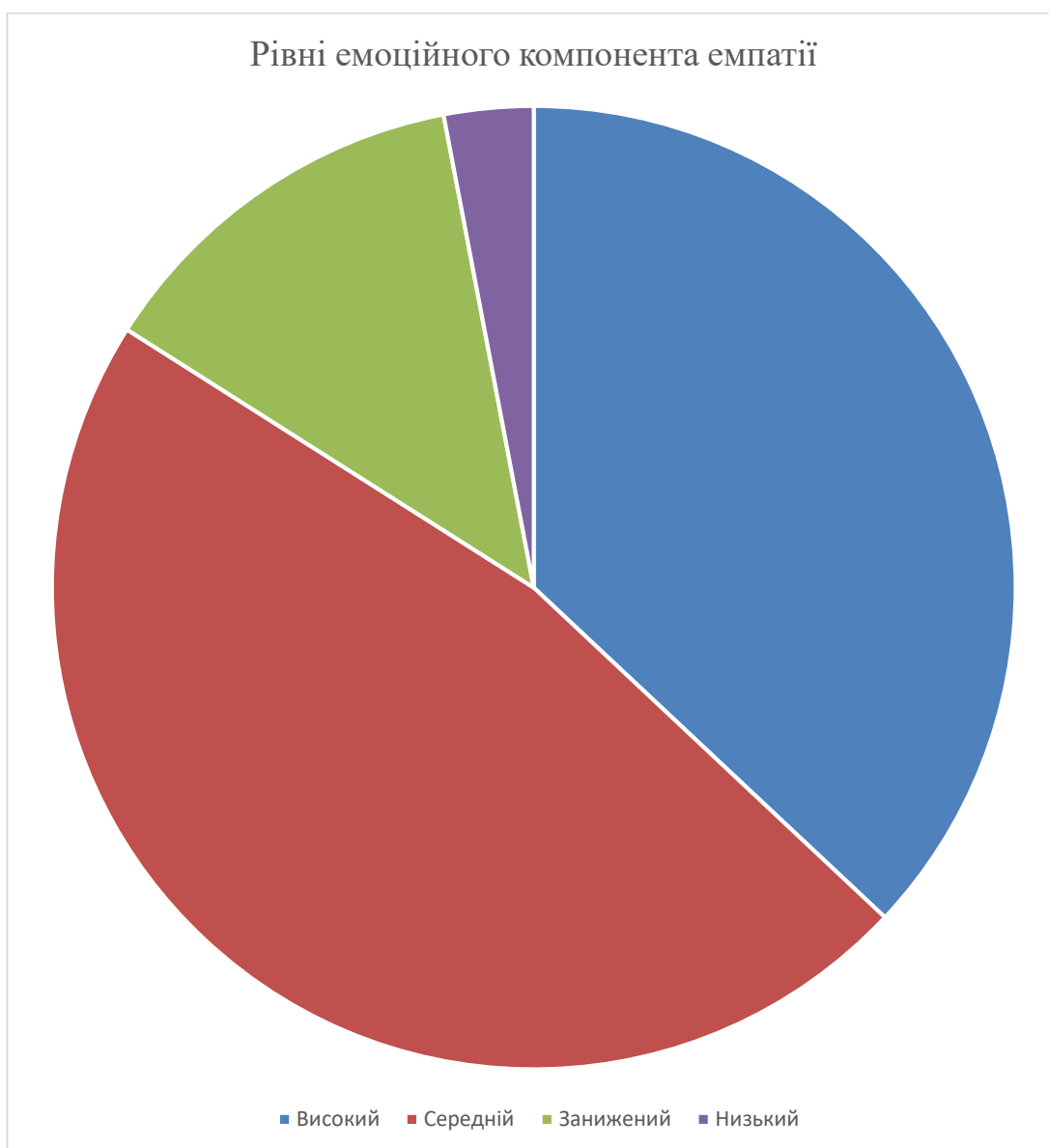

Рисунок 2.2 – Рівні емоційного компонента емпатії

За результатами методики отримано такі рівні:

- високий рівень емоційного компонента емпатії – 36.7%
- середній рівень емоційного компонента емпатії – 46.7%
- занижений рівень емоційного компонента емпатії – 13.3%
- низький рівень емоційного компонента емпатії – 3.3%

Результати інтуїтивного компоненту емпатії подані на рисунку 2.3.

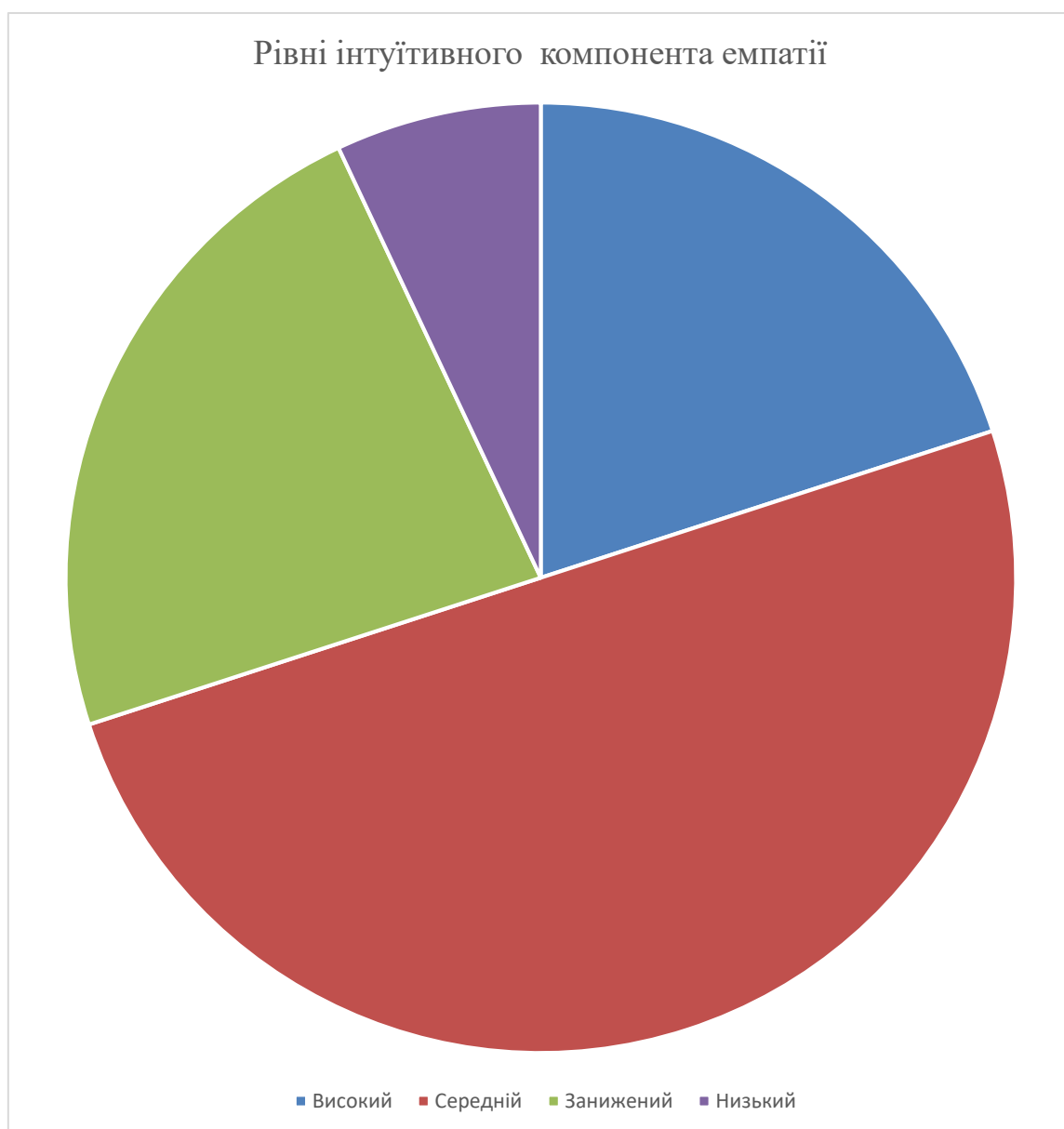

Рисунок 2.3 – Рівні інтуїтивного компонента емпатії

За результатами методики отримано такі рівні:

- високий рівень інтуїтивного компонента емпатії – 20.0%
- середній рівень інтуїтивного компонента емпатії – 50.0%
- занижений рівень інтуїтивного компонента емпатії – 23.3%
- низький рівень інтуїтивного компонента емпатії – 6.7%

Результати установки як компоненту емпатії подані на рисунку 2.4.

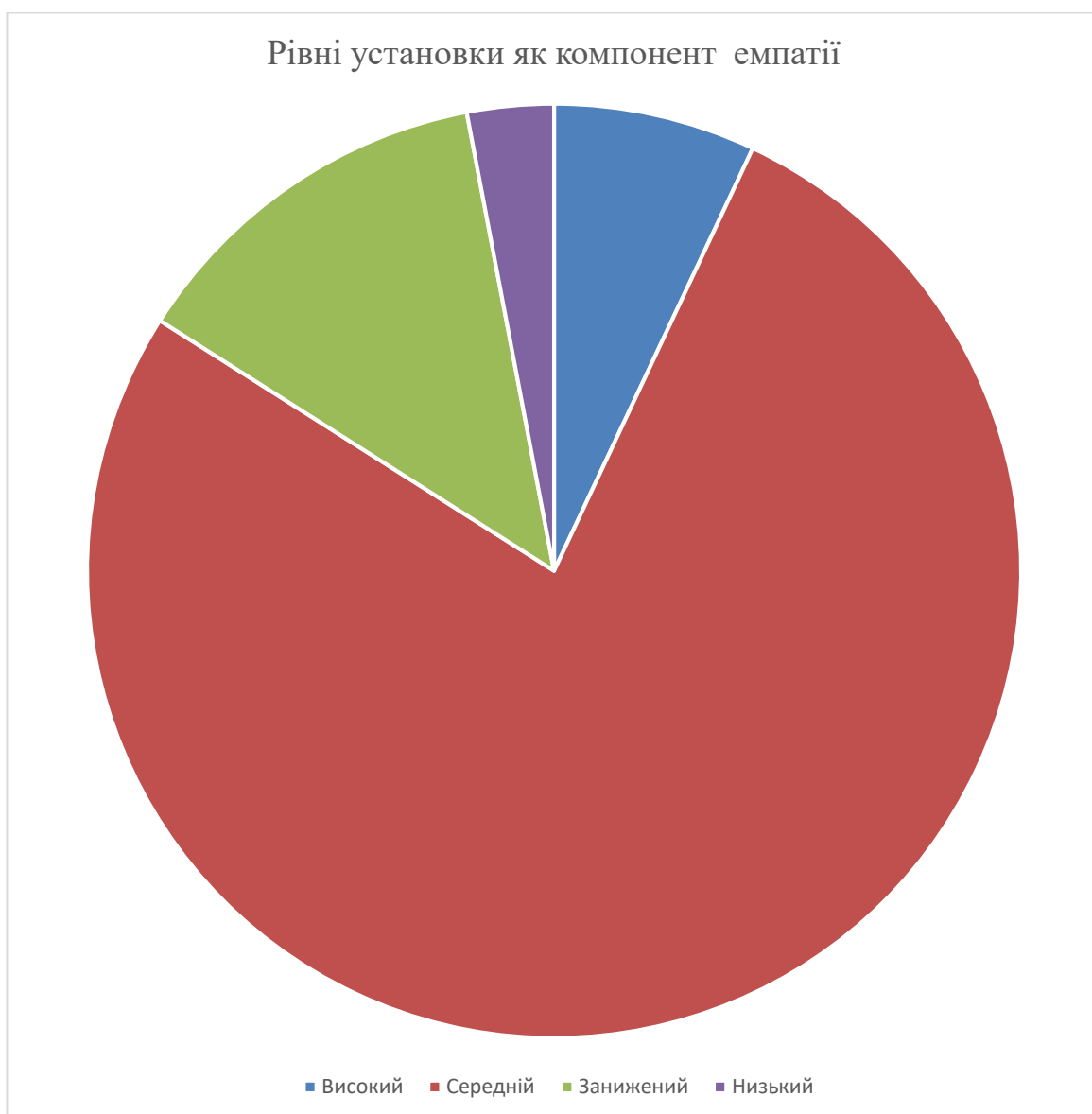

Рисунок 2.4 – Рівні установки як компонент емпатії

За результатами методики отримано такі рівні:

- високий рівень установки як компонент емпатії – 6.7%
- середній рівень установки як компонент емпатії – 76.7%
- занижений рівень установки як компонент емпатії – 13.3%
- низький рівень установки як компонент емпатії – 3.3%.

Результати здатності до емпатії подані на рисунку 2.5.

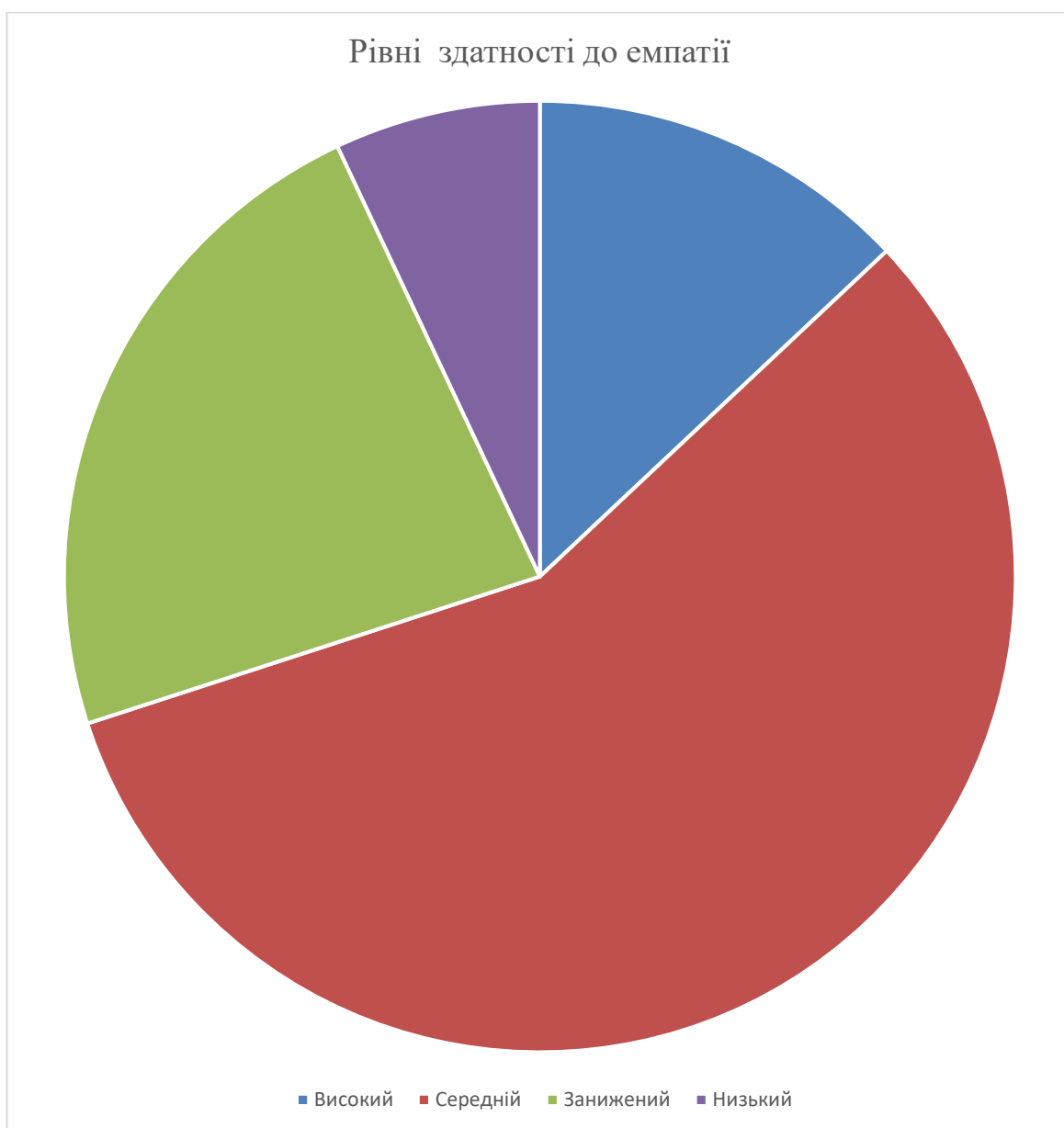

Рисунок 2.5 – Рівні здатності до емпатії

За результатами методики отримано такі рівні:

- високий рівень здатності до емпатії – 13.3%
- середній рівень здатності до емпатії – 56.7%
- занижений рівень здатності до емпатії – 23.3%
- низький рівень здатності до емпатії – 6.7%
-

Результати ідентифікації в емпатії подані на рисунку 2.6.

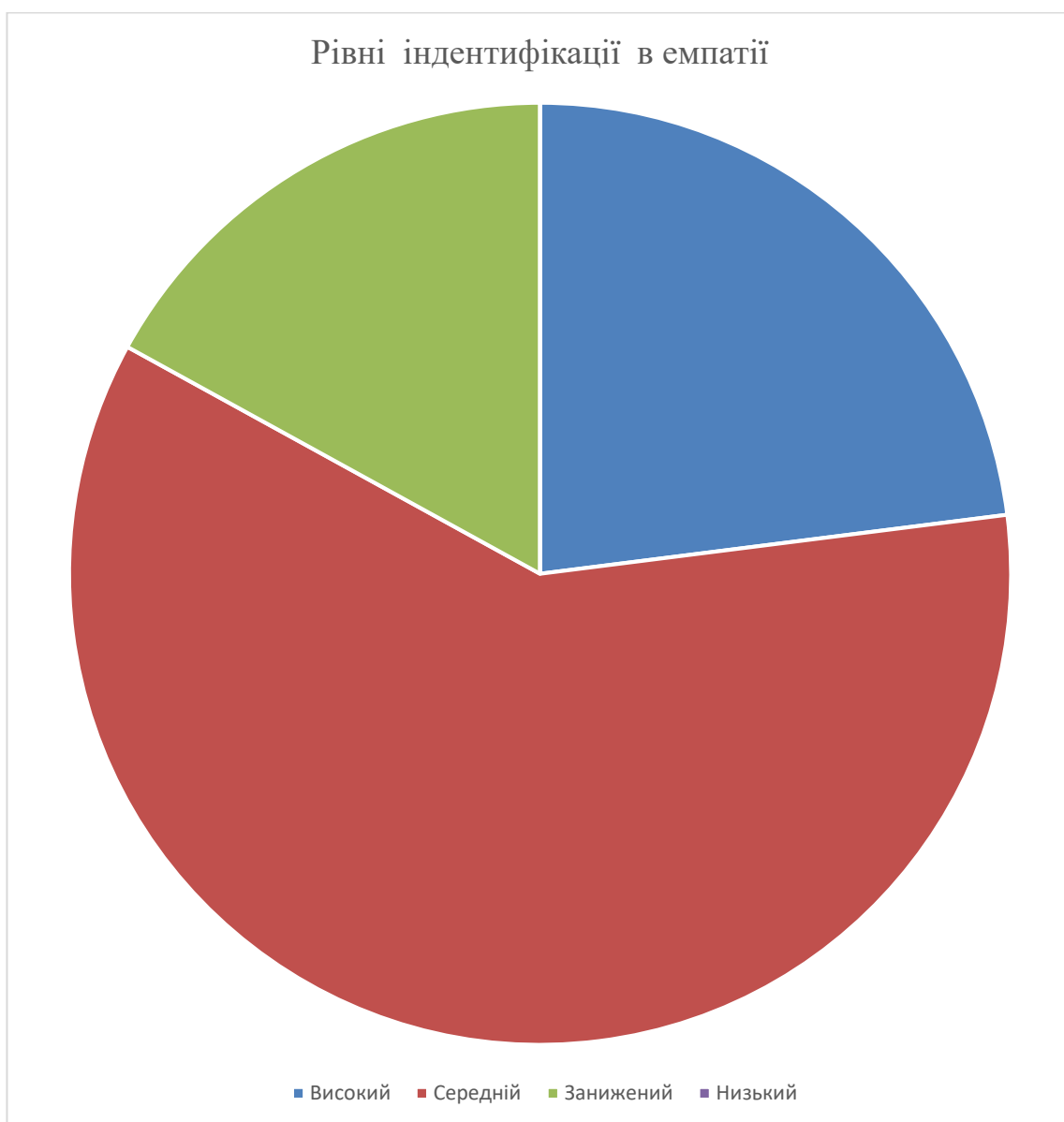

Рисунок 2.6 – Рівні ідентифікації в емпатії

За результатами методики отримано такі рівні:

- високий рівень ідентифікації в емпатії – 23.3%
- середній рівень ідентифікації в емпатії – 60.0%
- занижений рівень ідентифікації в емпатії – 16.7%
- низький рівень ідентифікації в емпатії – 0%

Проведене психодіагностичне дослідження показало, що емпатія є однією з найважливіших професійних якостей та виступає одним із чинників ефективності їх професійній діяльності. За результатами психодіагностичного дослідження емпатійних здібностей свідчить про середній рівень емпатії досліджуваної вибірки викладачів вищої освіти.

Для дослідження «перешкод» у встановленні емоційних контактів використано «Методику діагностики ««перешкод» у встановленні емоційних контактів (В. Бойко). Дана методика дозволить вивчити емоційні перешкоди у встановленні емоційних контактів викладачів вищої освіти та виокреслити чинники їх комунікативних бар'єрів в процесі взаємодії, що пов'язані з емоційною сферою особистості.

Використана методика дозволить виявити «перешкоди» у встановленні емоційних контактів викладачів вищої освіти, а саме:

- неспроможність керувати емоціями та дозувати їх;
- неадекватний вияв емоцій;
- нерозвиненість, негнучкість та невиразність емоцій;
- домінування негативних емоцій над позитивними;
- небажання емоційно зближатися з іншими.

Сума отриманих результатів може коливатися в межах від 0 балів до 25 балів.

За результатами дослідження чим більша сума балів, тим більша вірогідність емоційної проблеми особистості викладача у спілкуванні. Якщо досліджуваний набрав 0-2 бали, то це засвідчує про нещирість у відповідях чи неадекватному оцінюванні себе.

Результати подані на рисунку 2.7

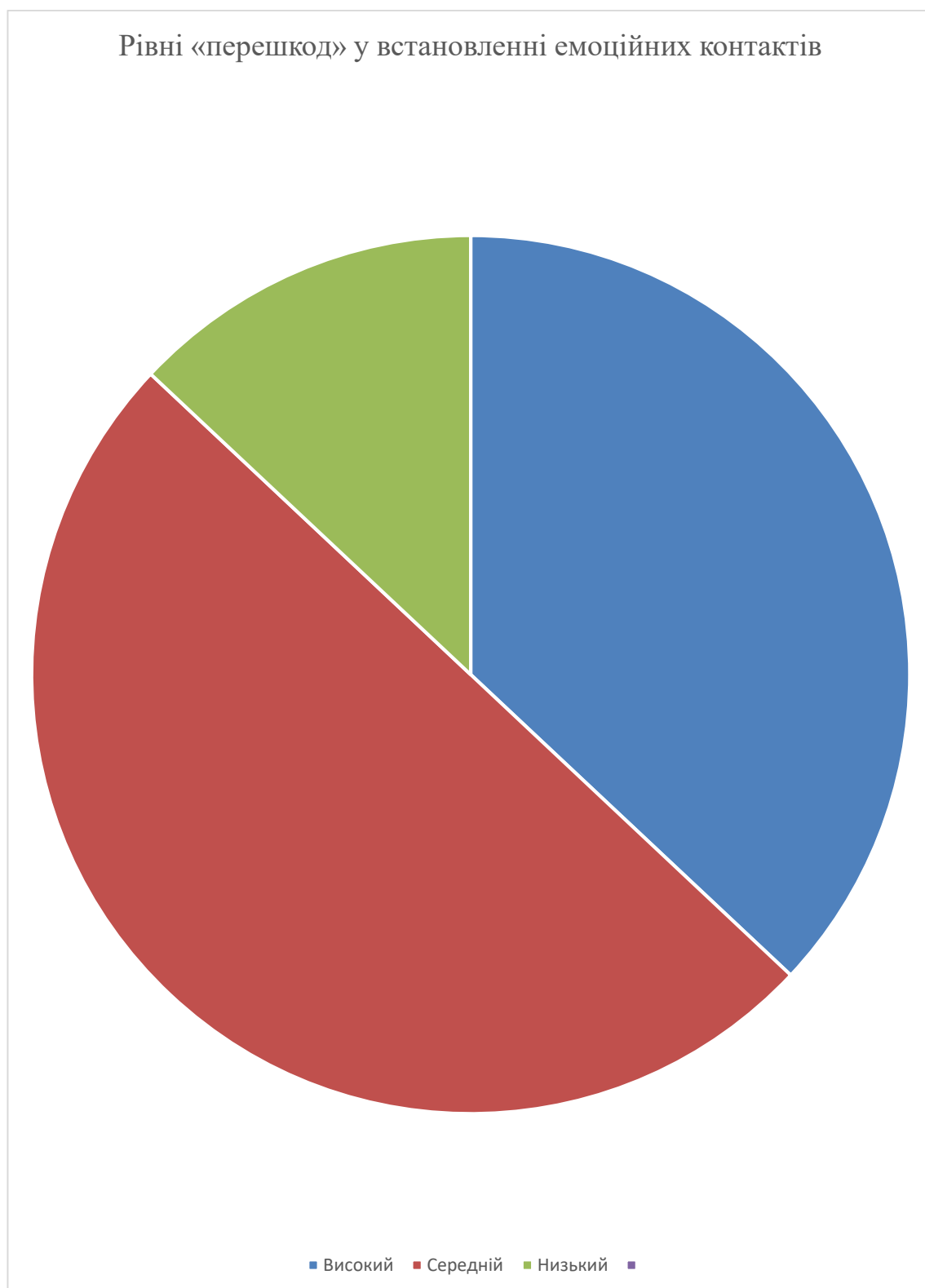

Рисунок 2.7 – Рівні «перешкод» у встановленні емоційних контактів

За результатами методики виявлено такі показники:

- високий рівень проблем в установленні емоційного контакту (13.3%) свідчить, що фахівцям педагогічної сфери емоції явно заважають встановлювати комунікативні контакти з іншими, такі фахівці схильні до нестійкості реакцій або психоемоційних станів;

- середній рівень проблем в установленні емоційного контакту (50.0%) свідчить, що фахівцям педагогічної сфери емоції частково ускладнюють комунікативну взаємодію з колегами або здобувачами;

- низький рівень проблем в установленні емоційного контакту (36.7%) свідчить, що фахівцям педагогічної сфери емоції зазвичай не заважають у комунікативній взаємодії з іншими.

За результатами дослідження у викладачів закладів вищої освіти переважають середні показники: психоемоційних станів, стресостійкості та проблем в установленні емоційного контакту.

Для виявлення схильності до емпатії використано «Методику виявлення схильності до емпатії» (В. Зайцева).

Згідно запропонованої інструкції опитувальника викладач має висловити свою думку обравши варіанти відповідей:

- «не знаю» - 0 балів;
- «ніколи» - 1 бал;
- «іноді» - 2 бали;
- «часто» - 3 бали;
- «майже завжди» - 4 бали;
- «завжди» - 5 балів.

Обробка результатів передбачає певний алгоритм дій. Експериментатору перед підрахунком результатів важливо перевірити рівень щирості викладачів. Результатами тестування можна вважати об'єктивними лише тоді, коли викладач обрав не більше трьох нещирих відповідей.

Результати тестування за обраною «Методикою виявлення схильності до емпатії» подано на рисунку 2.8

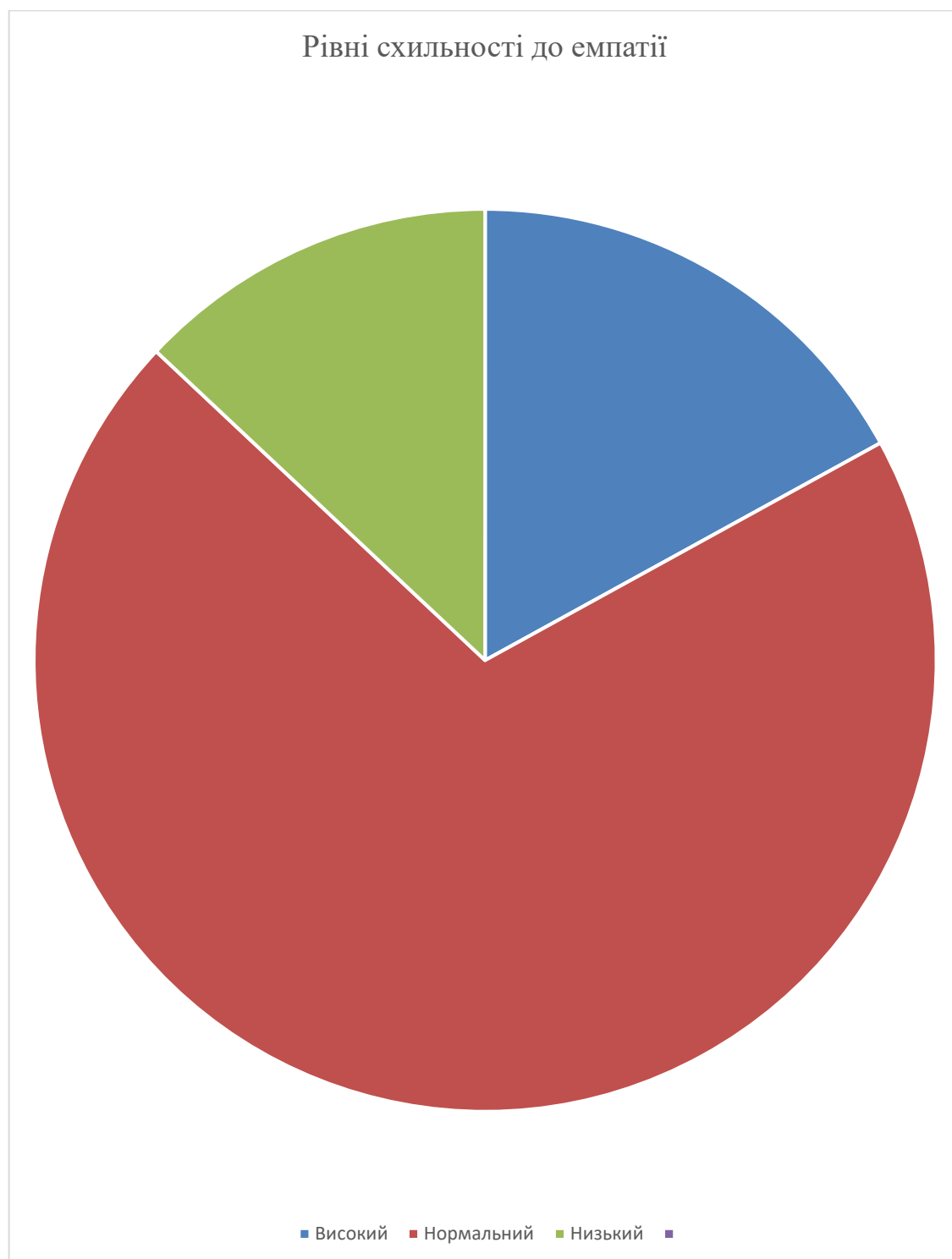

Рис. 2.8 – Рівень схильності до емпатії

За результатами методики виявлено такі показники:

- дуже високий рівень емпатійності - 0% у нашому дослідженні не виявлено;
- високий рівень емпатійності - 16.7% такі викладачі чутливі до проблем оточуючих та часто щирі у взаємодії;
- нормальний рівень емпатійності - (70.0%, такий рівень властивий більшості викладачам);
- низький рівень емпатійності - 13.3%, викладачі з низьким рівнем емпатії часто зазнають труднощів у комунікативній взаємодії та часто некомфортно почуваються серед інших колег;
- дуже низький рівень емпатійності - 0%, так як у нас фахівці у системі «людина-людина», то дуже низького рівня емпатії не виявлено.

За результатами методики виявлено середні показники емпатійності викладачів вищої освіти.

Для вивчення соціальної емпатії у викладачів вищої освіти використано методику «Діагностика соціальної емпатії». Дана методика містить 33 питання. Досліджуваному пропонується переглянути їх і надати свою відповідь, при цьому важливо згадати, які емоції в даній ситуації виникали. Якщо запропоновані твердження відповідають переживанням, думкам, реакціям, то в бланку необхідно підкреслити відповідь «так». У випадку, якщо відповіді відрізняються, із твердженнями, то підкресліть відповідь «ні». Важливо висловлюватися відверто та відповідати не задумуючись першим що спало на думку. Досліджуваному необхідно дотримуватися послідовності та відповідати після того, як відповідь на попереднє питання. Метою обробки результатів є отримання індексу емпатійності особистості. Для того щоб отримати індекс емпатійності, потрібно підрахувати кількість відповідей, що співпадають з ключем тесту.

Результати методики подані на рисунку 2.9.

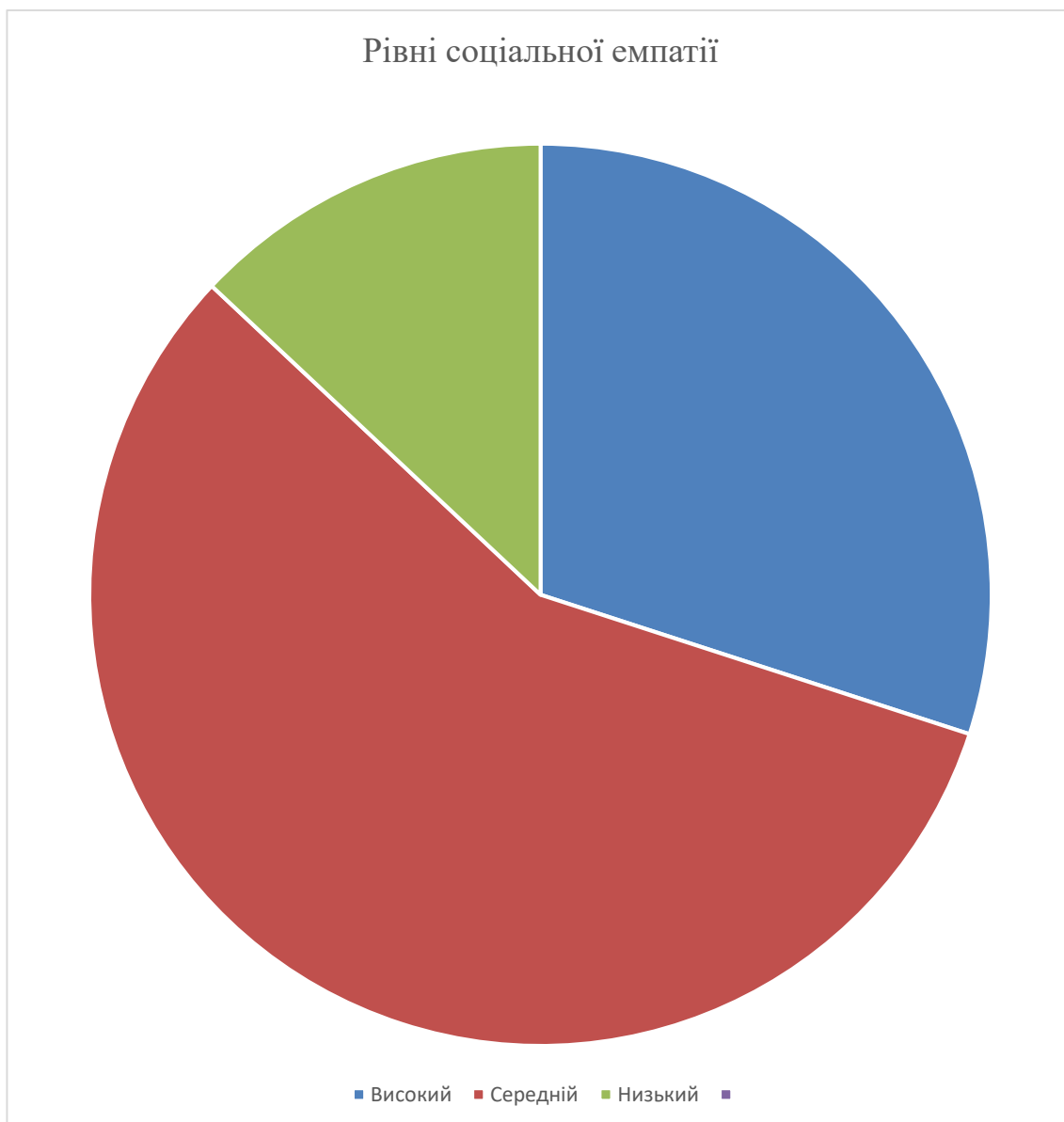

Рис. 2.9 – Рівень соціальної емпатії

За результатами методики виявлено такі показники:

- високий рівень у (30.0 %);
- середній рівень у (56.7%);
- низький рівень у (13.3%).

За результатами дослідження переважає середній рівень соціальної емпатії викладачів вищої освіти, що характеризується емоційною чутливістю до переживань інших та проявляється у формі співчуття або співпереживання.

2.3 Арт-технологія розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти

Одним із засобів підвищення ефективності розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти впровадження інноваційних освітніх технологій, зокрема, арт-технології.

Наукові уявлення про можливості арт-технологій спираються на фундаментальні дослідження, а саме:

- концепцію педагогіки співпраці та педагогічної підтримки (О. Газман);
- самоорганізовної педагогічної діяльності та сенсорозвивальних засобів пробудження творчої активності (С. Кульневич);
- специфічної природи педагогічної діяльності (В. Загвязинський, І. Колеснікова, В. Сластенін);
- використання арт-терапії як методу навчання та особистісного розвитку (О. Вознесенська);
- інноваційну технологію особистісно-орієнтованого навчання та виховання (О. Деркач);
- технологію створення особистісно-орієнтованих ситуацій (В. Серіков) [5].

Водночас використання арт-технологій у процесі підготовки майбутніх педагогів не були предметом спеціального вивчення. У вітчизняній науці зроблено лише окремі спроби використання потенціалу арт-технологій у роботі з дорослими. Освітня практика свідчить, що майбутні педагоги знайомі лише з окремими елементами арт-технологій навчання, а використання їх у практиці має лише фрагментарний характер.

Арт-технології - це технології створення та використання різних творів мистецтва з метою передачі почуттів, емоцій та проявів психіки людини. В основу арт-технології покладено арт-терапію, що є інструментом для

дослідження та гармонізації тих сторін внутрішнього світу особистості, для вираження яких слова не підходять [5].

Арт-терапія здатна простими засобами актуалізувати внутрішній потенціал кожної особистості, тому останнім часом все ширше застосовується в сфері роботи з дорослими.

Науковці зазначають, що існують різні погляди на визначення самого поняття «арт-терапія».

М. Кисельова визначає арт-терапію як метод, що пов'язаний із розкриттям творчого потенціалу особистості, звільненням її прихованих енергетичних резервів та знаходженням нею ефективних способів вирішення своїх проблем [5].

Л. Лебедева зазначає, що використання арт-терапевтичних технологій у практиці як інноваційної технології особистісно-орієнтованого навчання полягає у розв'язанні низки завдань, а саме:

- виховних;
- діагностичних;
- психотерапевтичних;
- корекційних;
- розвивальних [5].

Впровадження арт-технології розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти залежить від певних умов, а саме:

- розвитку емпатійного потенціалу педагогів;
- розвитку емпатійних здібностей педагогів;
- створення творчої атмосфери;
- стійкого інтересу до нового;
- бажання розвиватися та самовдосконалюватися;
- соціокультурності;
- матеріальних умов;
- ефективності впровадження інноваційних психотехнік.

Арт-технологія застосовуються у єдності з традиційними та інноваційними методами і формами навчання (лекції, доповіді, написання есе, диспути, конференції, дидактичні ігри, моделювання педагогічних ситуацій).

При цьому важливо зазначити, що найбільш ефективним є навчання, яке відтворює реальну технологію практичної діяльності фахівців. Коли теоретичний курс пов'язаний з системою практичних занять, лише тоді досягається високий рівень професійної підготовки особистості. Отриманий досвід на таких заняттях стає основою для розвитку професійно-важливих якостей особистості фахівців.

Здійснивши теоретичний аналіз та систематизувавши поняття «емпатійність» та «емпатійна культура», визначивши структурні компоненти та психологічні умови її розвитку, дозволило обґрунтувати арт-технологію розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти.

Арт-технологія розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти включає в себе арт-терапевтичну практику, як особливу форму психокорекції та розвитку особистості викладача, засновану на творчому самовираженні. Арт-технологія розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти побудована з урахуванням вимог та дидактичних принципів.

Основними завданнями арт-технології розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти визначено:

- формування здатності до самовираження викладачів, що сприятиме їхньому вираженню емоцій та почуттів;
- формування здатності відтворення теперішніх та майбутніх подій;
- формування здатності до конструктивних та адекватних імпульсів поведінки;
- формування здатності до усвідомлення та самоконтролю емоцій;
- формування самооцінки та упевненості в собі;
- формування здатності до самоконтролю на основі оволодіння психотехніками;

- формування рівня емпатійного потенціалу;
- формування здатності до співчуття та співпереживання;
- формування здатності до саморефлексії та самоактуалізації.

Дана арт-технологія розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти побудована на основних принципах, а саме:

- принцип особистісної ідентичності та творчого самовираження;
- принцип емпатійної толерантності та взаємодовіри;
- принцип співчуття та співпереживання;
- принцип самодопомоги та взаємопідтримки;
- принцип саморефлексії та самоконтролю;
- принцип самоактуалізації та саморозвитку.

Серед принципів, що здійснюють розвивальний вплив на розвиток емпатійної культури викладачів вищої освіти визначено:

- принцип толерантного прийняття;
- принцип позитивного сприйняття;
- принцип унікальності;
- принцип творчості;
- принцип вільного вибору;
- принцип імпровізації [6].

Арт-технологія розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти допоможе їм у емпатійному саморозкритті власних емоцій та почуттів.

Дана технологія сприятиме:

- покращенню самоусвідомлення власних емоцій та емоцій інших;
- розвитку самооцінки;
- моделюванню позитивного психоемоційного стану педагога.

Важливо зазначити, що арт-технологія розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти особливо доцільна для тих фахівців, які мають труднощі із вираженням своїх емоцій та керуванням поведінкою.

Психологічним впливом впровадження арт-технології розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти є використання особистісно-орієнтованого підходу.

Головними завданнями особистісно-орієнтованого підходу визначено:

- розвиток емпатійних здібностей особистості;
- розкриття індивідуальності особистості;
- індивідуальна діяльність кожної особистості;
- конструювання та реалізації суб'єктивного досвіду особистості [5].

Даний підхід стимулюватиме вивільненню у викладачів негативних переживань та сприятиме створенню позитивної атмосфери. Використання арт-технологія розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти сприятиме усвідомленню власних емоцій, почуттів та здатності до саморегуляції.

Арт-технологія розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти розвиває внутрішні психологічні механізми саморегуляції та сприяє самоактуалізації.

Арт-технологія розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти сприяє вираженню емоцій, встановленню комунікації та саморегуляції. Арт-технологія розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти створює креативне середовище, що дозволяє краще розуміти емоції та емоції інших. Арт-технологія розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти створює психологічну взаємопідтримку між колегами.

Арт-технологія розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти розглядається, як:

- засіб самовираження особистості;
- засіб гармонізації особистості;
- засіб творчості особистості;
- засіб креативності особистості;
- засіб задоволення інтересів особистості;
- засіб навчання особистості;

- засіб міжособистісної взаємодії;
- засіб дидактичних ігор;
- засіб гармонізації особистості.

Арт-технологія розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти є інноваційною технологією, що активізує розкриттю емпатійного потенціалу фахівців та мобілізує їх внутрішні механізми саморегуляції.

Арт-технологія розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти є необхідним засобом емоційного впливу з метою розвитку емпатійності особистості. Дана арт-технологія є засобом ефективної невербальної комунікації та може бути включена в індивідуальну програму розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти.

Арт-технологія передбачає організацію конструктивної взаємодії між педагогами, з метою реалізації таких завдань, як:

- гармонізація особистісного розвитку педагогів;
- розвиток позитивної «Я-концепції» на основі самопізнання та самосприйняття;
- розвиток креативності як здатності до творчого самовираження;
- психогігієна власного емоційного та психічного стану;
- зниження внутрішньої тривожності та агресії;
- оволодіння навичками емоційної саморегуляції;
- оволодіння засобами художньо-творчої діяльності тощо;
- забезпечення емпатійної компетентності педагогів;
- оволодіння поведінковими моделями відповідно до морально-етичних норм;
- формування емпатійної культури;
- розвиток емпатійних умінь [5].

Забезпечуючи динамічну систему взаємодії в арт-терапевтичному просторі, арт-терапія здатна не лише здійснити терапевтичний або корекційний вплив на психофізичний стан особистості, а й реалізувати її основні функції.

Використання арт-технології забезпечить створення унікального єдиного арт-терапевтичного освітнього простору, сприятиме професійному становленню та особистісному зростанню педагогів.

Арт-технологія розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти допоможе не лише отримати позитивний досвід, але й стане джерелом для особистісно-професійного зростання педагогів на основі гуманної моделі стосунків з оточуючими. Проведення занять з елементами арт-терапії забезпечить більш глибоке вивчення викладачами свого внутрішнього світу, формування дружнього колективу внаслідок спільної художньо-творчої діяльності, адже саме в такій діяльності є цінність арт-педагогічної роботи.

В результаті арт-терапевтичних занять досягається певний терапевтичний ефект. Проводячи такі заняття необхідно опиратися на такі принципи роботи, зокрема:

- відмовитися від команд, наказів, вимог та примусу;
- учасники самі можуть вибирати для себе ті види та зміст роботи, які їм підходять;
- учасник може відмовитися від виконання деяких завдань, вербалізації своїх почуттів та переживань;
- учасник може лише спостерігати за роботою інших, якщо це не суперечить груповим нормам;
- заборонено оцінювати та критикувати.

О. Федій зазначає, що у структурі арт-терапевтичного заняття мають прослідковуватися дві складові.

Перша частина - невербальна, творча, неструктурована де основним видом діяльності є сам творчий процес.

Друга частина - вербальна інтерпретація створених асоціацій, емоцій та почуттів, що виникали в процесі творчої роботи.

З даної позиції структура арт-терапевтичного заняття має складатися з певних етапів:

- перший етап - налаштування на роботу («розігрів»);

- другий етап - активізація різних чуттєвих сфер та актуалізація візуальних, аудіальних та кінестетичних образів;
- третій етап- індивідуальна творча робота;
- четвертий етап - етап вербалізації;
- заключний (п'ятий) етап - рефлексивний аналіз [5].

Впровадження арт-технології розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти включає ряд умов належать.

По-перше, організація освітнього процесу дорослих як багатосторонньої, партнерської та інтенсивної комунікації.

По-друге, забезпечення сприятливої психологічної атмосфери в колективі.

По-третє, спеціальна організація освітнього креативного простору [5].

Перша умова організація освітнього процесу дорослих як багатосторонньої, партнерської та інтенсивної комунікації передбачає:

- арт-терапевтичне навчання, що потребує багатосторонньої комунікації;
- рівноправні умови учасників освітньої діяльності;
- взаємодопомогу та взаємопідтримку;
- висловлювання власних думок та позицій перед аудиторією;
- конструктивне вислуховування думок та позицій учасників;
- опанування навичок міжособистісного спілкування;
- розвиток комунікативної взаємодії (уміння слухати інших, відтворювати почуте та пояснювати і ставити запитання) [5].

Друга умова забезпечення сприятливої психологічної атмосфери в колективі передбачає:

- створення комфортної психологічної атмосфери;
- відкриту позицію викладача;
- ґрунтовне представлення програми спільної діяльності;
- ознайомлення із темою заняття та завданнями;
- використання арт-терапевтичних технік [5].

Третьою умовою є спеціальна організація освітнього креативного простору, що передбачає:

- легкість та природність співпраці;
- розвиток креативності у творчій взаємодії;
- розвиток навичок емпатійності;
- застосування арт-терапевтичних технологій [5].

Арт-технологія розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти забезпечить:

- ефективне емоційне реагування педагогів та полегшить процес комунікацій;
- можливість невербального контакту (опосередкованого продукту арт-терапії);
- подолання комунікативних бар'єрів та психологічних настанов;
- сприятливі умови для розвитку емпатійності та здатності до саморегуляції;
- усвідомлення своїх почуттів, переживань та емоційних станів;
- передумови для регуляції емоційних станів та реакцій;
- особистісну цінність та сприятиме формуванню впевненості в собі.

Таким чином, використання арт-технології розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти є важливим, оскільки вона сприятиме розвитку: позитивної «Я-концепції» на основі самопізнання та самосприйняття, креативності як здатності до творчого самовираження, навичок емоційної саморегуляції; емпатійної компетентності та емпатійної культури. Дана технологія сприятиме не лише професійному зростанню, але й гармонізації особистісного розвитку педагогів.

Висновки до розділу

Опираючись на дослідження науковців запропонована інтерпретація структури, показників, рівнів розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти та розроблено програму дослідження її розвитку, що включає в себе три етапи: інформаційний, діагностичний, технологічний. За результатами дослідження переважає середній рівень розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти, що характеризується емоційною чутливістю до переживань інших та проявляється у формі співчуття або співпереживання.

Здійснивши теоретико-емпіричне дослідження розроблено арт-технологію з використанням малюнкової арт-терапевтичної практики, що спрямовує розвиток емпатійної культури, зокрема, усвідомленню власних емоцій, почуттів, переживань та формуванню адекватної самооцінки педагогів. Використання арт-технології розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти сприятиме розвитку: позитивної «Я-концепції» на основі самопізнання та самосприйняття, креативності як здатності до творчого самовираження, навичок емоційної саморегуляції; професійному зростанню та гармонізації особистісного розвитку педагогів.

ВИСНОВКИ

Здійснено теоретичний аналіз стану проблеми дослідження психологічного феномену емпатійна культура особистості викладача вищої освіти та визначено його, як особистісне, багатокomпонентне утворення, що передбачає наявність інтегральних професійно-особистісних якостей, що проявляються у здатності до розуміння, сприйняття, розпізнавання власних психоемоційних станів і психоемоційних станів інших та здатністю використовувати засоби ефективної взаємодії, що сприятимуть вдосконаленню власного професійного рівня.

Визначено комплекс психологічних умов розвитку емпатійної культури, а саме: опосередковане слухання суб'єкта емпатії та відчуття сутності життєвих обставин; активізація та осмислення почуттів і переживань суб'єкта емпатії; встановлення контакту та міжособистісного емоційного зв'язку; вміння виявляти співчуття та співпереживання; намагання зрозуміти проблеми, що виникли та виокремлення способів їх розв'язання; намагання бути максимально толерантним та чуйним до суб'єкта емпатії. Впровадження запропонованих умов сприятиме адаптації викладачів вищої освіти до професійних завдань та забезпечать розвиток здатності визначати емоційний стан інших, здатності до сприймання та співчуття інших, здатності об'єктивно оцінювання свої сильні й слабкі якості з прагненням до постійного саморозвитку та самовдосконалення.

Запропонована інтерпретація структури, показників, рівнів розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти та розроблено програму дослідження її розвитку, що включає в себе три етапи: інформаційний, діагностичний, технологічний. За результатами дослідження переважає середній рівень розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти, що характеризується емоційною чутливістю до переживань інших та проявляється у формі співчуття або співпереживання.

Розроблено арт-технологію з використанням малюнкової арт-терапевтичної практики, що спрямовує розвиток емпатійної культури, зокрема, усвідомленню власних емоцій, почуттів, переживань та формуванню адекватної самооцінки педагогів. Використання арт-технології розвитку емпатійної культури викладачів вищої освіти сприятиме розвитку: позитивної «Я-концепції» на основі самопізнання та самосприйняття, креативності як здатності до творчого самовираження, навичок емоційної саморегуляції; професійному зростанню та гармонізації особистісного розвитку педагогів.